

پژوهش‌های معمار اسلامی ۱۱

شماره شایا: X-980 - 2382

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال چهارم - شماره دوم - تابستان ۱۳۹۵

ارزیابی و نقد رویکردهای تحقیق در معماری و شهرسازی از منظر اسلامی
محمدمنان رئیسی

گونه‌شناسی مفهومی در پرستشگاه‌های یهودیان، مسیحیان و مسلمانان در دوره‌ی صفوی‌ی اصفهان (بر اساس ویژگی‌های قدسی تنزیه، تشبیه، جمال و جلال)
مهدی حمزه‌نژاد / ساناز رهروی پوده

محرم‌سازی مدارس دخترانه با تأکید بر معماری بومی بندر بوشهر
پرستو عشرتی / محمدکاظم نمازی / درنا عشرتی / سمیه فدائی‌نژاد

باز تعریف الگوهای طراحی مسکن مطلوب ایرانی - اسلامی معاصر با ارزیابی کیفی خانه‌های سنتی
مازیار آصفی / الناز ایمانی

خانه‌های تاریخی با نقشی فراتر از مسکن در بافت تاریخی اصفهان
بهنام پدram / آزاده حریری

گنبد دوبوخته از منظر عملکرد حرارتی در اقلیم کویری کاشان
وحدانه فولادی / منصوره طاهباز / حمید ماجدی

دگرگونی جایگاه مسجد جامع در پیکره‌بندی فضایی شهر اسلامی مورد مطالعه: مسجد جامع شهر سبزوار
هادی سلطانی‌فرد / زهره سادات سید مرادی

حیات آثار تاریخی معماری ایرانی (مقایسه‌ی تطبیقی کهولت اثر تاریخی با سالخوردگی در دیدگاه اسلام)
سجاد مؤذن / هادی ندیمی / رضا ابویی

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: مهندس عبدالحمید نقره کار

مدیر داخلی: دکتر محمد منان رئیسی

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: امید خزائیان

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران

دکتر محسن فیضی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حمید ماجدی: دانشیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معاریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد نقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران: دانشیار وزارت علوم تحقیقات، فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

دکتر بهمن ادیب زاده: دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر محمدرضا بمانیان: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر حسن ذوالفقارزاده: دانشیار دانشگاه امام خمینی قزوین

دکتر محمد منان رئیسی: استادیار دانشگاه قم

دکتر علی محمد رنجبر کرمانی: استادیار دانشگاه قم

دکتر رضا سامه: استادیار دانشگاه امام خمینی قزوین

دکتر حسن سجاد زاده: استادیار دانشگاه بوعلی همدان

دکتر هانیه صناعیان: استادیار دانشگاه علم و صنعت

دکتر منصوره طاهباز: دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر پرستو عشرتی: استادیار دانشگاه تهران

دکتر علی عمرانی پور: استادیار دانشگاه کاشان

دکتر محمدباقر کبیر صابر: استادیار دانشگاه تهران

دکتر راضیه لیب زاده: مدرس دانشگاه علم و صنعت

دکتر مسعود ناری قمی: استادیار دانشگاه کاشان

دکتر شهریار ناسخیان: استادیار دانشگاه هنر اصفهان

دکتر سلمان نقره کار: استادیار دانشگاه کاشان

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات

وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶ / ۱۸ / ۳ مورخ

۹۳ / ۷ / ۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / **تلفن مستقیم:** ۰۲۱ - ۷۷۴۹۱۲۴۳

نشانی رایانامه: jria@iust.ac.ir / **نشانی وب:** <http://iust.ac.ir/jria>

محرم‌سازی مدارس دخترانه با تأکید بر معماری بومی بندر بوشهر*



پرستو عشرتی*

استادیار گروه معماری، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (نویسنده‌ی مسئول)

محمد کاظم نمازی**

کارشناسی ارشد معماری فناوری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران

درنا عشرتی***

کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران

سمیه فدائی نژاد****

استادیار گروه مرمت، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۰۲/۲۲ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۵/۰۴/۲۹

چکیده:

معماری بومی محصول تعامل ساکنان بومی با طبیعت در گستره‌ی جغرافیایی است که به دستاوردهای منحصر به فردی در تأمین نیازهای فیزیکی، روانی و ذهنی انسان‌ها منجر گردیده‌است. معماری بومی بندر بوشهر نیز راهکارهای شایان توجهی در انطباق با ویژگی‌های خرداگوسیستم منطقه در پیوندهای فرهنگی چندلایه‌ی آن خطه ارائه نموده‌است که خوانش آن‌ها می‌تواند به ارائه‌ی ایده‌هایی جهت کاربست در معماری امروز بینجامد. یکی از این راهکارها چگونگی تأمین محرمیت در اقلیم گرم و مرطوب این بندر بوده است که تأمین آن در برخی فضاهای معماری امروز به ویژه مدارس دخترانه حائز اهمیت است. محرم‌سازی مدارس دخترانه به معنای ایجاد شرایطی است که دانش‌آموزان دختر بتوانند با آزادی بیشتری در مدرسه حضور داشته‌باشند. هدف مقاله‌ی حاضر زمینه‌سازی برای چگونگی محرم‌سازی مدارس در بندر بوشهر با نظر به ضرورت‌های چهارگانه‌ی روانشناسانه، فرهنگی، مذهبی و آموزشی محرمیت مدارس می‌باشد. از این‌رو، این پرسش را طرح می‌سازد که محرمیت چگونه در معماری بومی بندر بوشهر متجلی گردیده‌است؟ راهبرد اصلی برای پاسخگویی به این پرسش، راهبرد کیفی است و برای شکل‌دهی به چارچوب پژوهش رویکرد نظریه‌ی زمینه‌ای مورد استفاده قرار گرفته‌است؛ در جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و مشاهده‌ی میدانی بهره برده‌شده و در تحلیل اطلاعات منتج از مطالعات از تحلیل کیفی بهره گرفته شده‌است. دستاوردهای این مقاله نشان می‌دهد که محرمیت در معماری بومی بندر بوشهر در سه مقیاس خرد، میانی و کلان تأمین گردیده‌است؛ ایجاد محرمیت در مقیاس خرد به مجموعه عناصر و ترکیبات حجمی برمی‌گردد که در بعد حجم داخلی و خارجی متجلی گردیده‌است؛ محرمیت در مقیاس میانی، در گونه‌شناسی چیدمان پلانی بر اساس درون‌گرایی و برون‌گرایی قابل واکاوی است؛ مکان‌یابی بنا در محدوده‌ی شهر تاریخی، محرمیت در مقیاس کلان را تأمین می‌نموده‌است. دستاوردهای حاصل از این مقاله می‌تواند زمینه‌ای را برای ارائه راهکارها و کاربست آن در معماری مدارس دخترانه این شهر فراهم آورد.

واژه های کلیدی: محرمیت، مدرسه دخترانه، معماری بومی، بندر بوشهر.

۱. مقدمه

کالبد معماری یک فرآورده‌ی فرهنگی است. محرمیت بخشی از فرهنگ ایرانی است که در این کالبد تجلی یافته است. مراد از محرمیت، شکل دادن به فضا به گونه‌ای است که دارای حریم از دو جنبه‌ی کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه‌ی کالبدی بیشتر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهند داد و در حیطه‌ی معنایی، ویژگی‌هایی است که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان آورد، به گونه‌ای که فرد در آن به آرامش برسد (سیفیان و محمودی ۱۳۸۶، ۶).

در سال‌های اخیر، افزایش تراکم ساختمانی و جمعیتی باعث کوچک و بی‌استفاده شدن حیاط‌خانه‌ها به دلیل از بین رفتن محرمیت به ویژه در شهرهای بزرگ گردیده است. از این رو، از فضای باز قابل استفاده‌ی کودکان به ویژه دختران به دلیل شرایط خاص فرهنگی کاسته شده است. از دیگر سو، کاهش تعاملات اجتماعی و سست شدن روابط بین ساکنین محلات موجب افزایش نگرانی والدین و عقب‌نشینی کودکان به درون خانه‌ها شده است (ابراهیمی، سعیدی‌رضوانی، و معانی‌منجیلی ۱۳۹۰، ۳۵). پس از خانه، مدرسه دومین فضای کالبدی است که دانش‌آموزان بیشترین زمان خود را در آن سپری می‌کنند؛ با این حال به دلیل وجود اشراف بر حیاط مدارس دخترانه بسیاری از بازی‌ها و فعالیت‌ها محدود و گاه حذف می‌گردد. چنین شرایط نامطلوبی در سال‌های اخیر در نمونه موردی این پژوهش، بندربوشهر، نیز به چشم می‌خورد. تا آن جا که محرم‌سازی مدارس دخترانه به عنوان یکی از محورهای اصلی پژوهش اداره کل نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس استان بوشهر طرح گردیده است.

بندربوشهر با معماری منحصر به فرد که از برهم‌کنش دو متغیر اقلیم و فرهنگ حاصل گردیده است یکی از بهترین نمونه‌های تبیین مفهوم محرمیت در فضاهای معماری به شمار می‌آید. هر چند مفهوم محرمیت در طراحی مدارس این بندر مورد غفلت واقع شده است. بوشهر به واسطه‌ی موقعیت جغرافیایی خاص نقش مهمی در ارتباط دریایی ایران با دیگر کشورها به عنوان دروازه‌ی جنوبی ایران ایفا کرده است. چنان که کرزن درباره‌ی بوشهر در دوره‌ی قاجار می‌نویسد: «بوشهر

مبداء جاده‌های عمده در ایران می‌باشد [که] خلیج فارس را از طریق شیراز، اصفهان، کاشان و قم به تهران متصل می‌کند» (کرزن ۱۳۷۳، ۱۱۳). ارتباطات تجاری در پی خود ارتباطات فرهنگی به همراه داشته است که در همه‌ی وجوه از جمله معماری این بندر اثر گذاشته و به آن ویژگی‌های منحصر به فردی داده است. این پژوهش، در پی آن است که با واکاوی معماری بومی بوشهر به بازساخت ویژگی‌هایی از این معماری که قابلیت کاربست در راستای محرم‌سازی به ویژه در مدارس دخترانه را دارد، دست یابد.

۲. ضرورت محرم‌سازی مدارس

هر چند تحقیقات اندکی درباره‌ی مدرسه‌ی محرم به انجام رسیده است و این محدودیت با نظر به کمتر موضوعیت داشتن آن در سطح بین‌المللی بیشتر مشهود می‌گردد؛ با این حال تحقیقات انجام شده درباره‌ی این موضوع نشان می‌دهد که ضرورت محرمیت مدارس دخترانه از زاویای گوناگونی قابل طرح است که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

نخست) ضرورت روانشناسانه: محرمیت در معنای عام

«در لغتنامه‌ی دهخدا، محرم به کسی اطلاق شده است که اذن ورود در حرم و خانگی شخصی را دارد. بر این اساس فضای محرم یا به عبارت دیگر محرمیت فضا وقتی تأمین می‌شود که افراد بدون اذن وارد آن نشوند» (ترابی ۱۳۹۲، ۱۴). علاوه بر معنای عام محرمیت در علوم محیطی تعاریف دقیق‌تری از محرمیت ارائه گردیده است: محرمیت را می‌توان امکان کنترل و جلوگیری از تعاملات ناخواسته دانست. دستیابی به محرمیت با این نگاه از روش‌های مختلف امکانپذیر است که معماری یکی از آن‌هاست. آن گونه که آلتمن بیان مینماید «جامعه‌ای که هیچ مرزی میان اعضای آن وجود ندارد؛ نمی‌تواند به رشد و حیات طبیعی خود ادامه دهد. در واقع تفاوت جوامع نه در داشتن یا نداشتن مرز میان افراد، بلکه در سازوکارهای رفتاری خاصی است که برای نظارت بر این مرزها به کار می‌رود» (آلتمن ۱۳۸۲، ۲۱). برای نمونه درونگرایی در معماری و شهرسازی اسلامی بخشی از این سازوکارهای رفتاری است که بسته بودن فضای خصوصی نسبت به فضای شهری و بازشدگی آن به سوی



مفاهیم اسلامی از جمله محرمیت را در کاربری‌های مختلف در معماری اسلامی جلوه‌گر نمود. «مراد از محرمیت... کالبد دادن به فضا به گونه‌ای است که دارای حریم از دو جنبه‌ی کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه‌ی کالبد فضایی بیشتر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهند داد و در حیطه‌ی معنایی ویژگی‌هایی است که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان آورد؛ به گونه‌ای که فرد در آن به آرامش رسد» (مشکینی، حمزه‌نژاد، و قاسمی ۱۳۹۴، ۲۴). این امنیت و آرامش مختص فضاهای مسکونی نمی‌باشد و تمامی کاربری‌ها از جمله آموزشی را نیز دربرمی‌گیرد. از این رو، اصول معماری فضاهای آموزشی باید در راستای بسترسازی جهت تعالی انسانی تبیین گردد (نقره کار، تقدیر، و معین‌مهر ۱۳۹۴، ۱۱۳). تأکید ویژه بر مدارس دخترانه در این مقاله به دلیل تأکیدهای ویژه‌ی دین اسلام بر حفظ حجاب برای زنان است که موجب تفاوت‌هایی در فعالیت‌های عمومی زنان و مردان شده‌است و جدایی‌گزینی عرصه‌های فعالیت را در پی داشته‌است. البته باید توجه داشت که جدایی بین عرصه‌های فعالیت زنان و مردان در برخی فرهنگ‌های پذیرنده‌ی اسلام، ریشه‌ی قدیمی‌تر از حاکمیت اسلام دارد (پوراحمد ۱۳۸۹، ۷ و ۱۰)؛ که در ادامه تحت عنوان «ضرورت فرهنگی محرمیت مدارس» بدان اشاره می‌گردد.

سوم) ضرورت فرهنگی: محرمیت در معماری ایران
معماری ایران محرمیت را همراه چه پیش از اسلام و چه پس از اسلام در خود داشته‌است: «اصولاً در سازماندهی اندام‌های گوناگون ساختمان، به ویژه ساختمان‌های سنتی باورهای مردم بسیار کارساز بوده‌است؛ یکی از این باورها ارزش نهادن به زندگی شخصی و حرمت آن و نیز عزت نفس ایرانیان بوده که این امر به گونه‌ای معماری ایران را درون‌گرا ساخته‌است (پیرنیا ۱۳۸۰، ۳۵). محرمیت پس از اسلام نیز جایگاه ویژه‌ای در معماری می‌یابد. «از لحاظ تاریخی معماری اولین هنری به‌شمار می‌آید که توانست خود را با مفاهیم اسلامی سازگار نموده، از طرف مسلمانان مورد استقبال قرار گیرد» (مهردوی نژاد ۱۳۸۳، ۵۸). معماری تاریخی ایران همواره در خود آموزه‌های ارزشمندی در

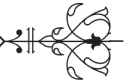
فضای باز خصوصی (عمدتاً حیاط میانی) را در پی داشته‌است (ناری قمی ۱۳۸۹، ۷۰). محرمیت در ذات خود نوعی خلوت را به همراه دارد. راپاپورت خلوت را توانایی نظارت بر تعامل، در اختیار داشتن حق انتخاب و تمهیدات و سازوکارهای لازم برای جلوگیری از تعامل ناخواسته و دستیابی به رابطه‌ی مطلوب تعریف می‌نماید (راپاپورت^۱ ۱۹۷۲ به نقل از آلتمن ۱۳۸۲، ۲۲). علاوه بر تعریف راپاپورت، تعاریفی که وستین^۲ ۱۹۷۰، ایتلسون، پروشانسکی و ریولین^۳ ۱۹۷۰، زیمل^۴ ۱۹۵۰، و شیلز^۵ ۱۹۶۶ ارائه داده‌اند؛ همگی بر نظارت انتخابی بر رابطه‌ی فرد یا گروه با دیگران تأکید می‌ورزد؛ چنین خلوتی آزادی فرد در انتخاب را افزایش می‌دهد و این همان هدفی است که محرمیت در طراحی مدارس دخترانه در پی دستیابی به آن است.

دوم) ضرورت مذهبی: محرمیت در فرهنگ اسلامی
محرمیت از جمله مفاهیمی است که در فرهنگ اسلامی مورد توجه ویژه قرار گرفته‌است. در این زمینه می‌توان به آیه‌ی ۸۰ سوره‌ی نحل اشاره کرد: «و جعل لکم من بیوتکم سکناً؛ خداوند از خانه‌هایتان جایی را برای آرامش شما قرار داد و... خیمه‌هایی برای شما مقرر کرد تا در موقع استقرار و کوچ، سبک و قابل انتقال باشد» (مکارم شیرازی ۱۳۶۱ به نقل از سیفیان و محمودی ۱۳۸۶، ۶). این آیه با معرفی خانه به عنوان محل آرامش، بر شکل‌گیری فضا و قلمروهای محرم در کالبد یک خانه‌ی مسکونی تأکیدورزیده‌است که این مطلب با توجه به شرایط عملکردی به سایر ابنیه نیز قابل تعمیم است.

داشتن حریم و پوشش برای زنان و دختران در آیه‌ی ۵۹ سوره احزاب نیز تذکر داده شده‌است. تأکید بر وجوه مختلف محرمیت در آیات ۲۷ تا ۳۱ سوره نور نیز صورت گرفته‌است که از آن جمله می‌توان به لزوم اذن ورود برای ورود به خانه‌ی دیگران اشاره نمود؛ چنین نیاز به اذن ورودی نشان از ضرورت آشکار نبودن داخل خانه و داشتن حریم دارد.

«براساس حکمت نظری و عملی اسلام، مسلمانان باید در کلیه‌ی شئون مادی و معنوی زندگی خود هویت متناسب با فرهنگ و شریعت اسلام داشته‌باشند» (نقره‌کار و رئیسی ۱۳۹۱، ۷) که معماری نیز از آن استثنا نیست و می‌بایستی

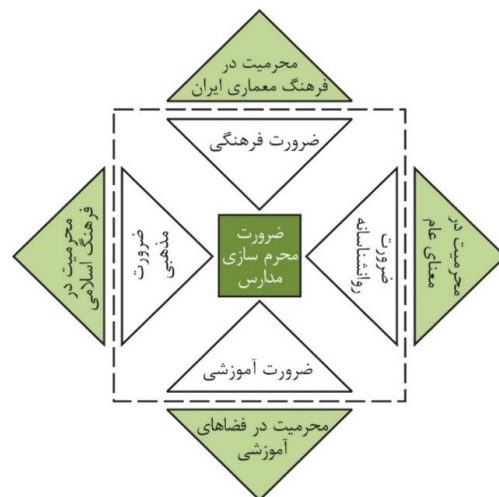




راستای تأمین محرمیت داشته است که چه در طرح کلان و چه در جزئیات معماری تجلی یافته است.

چهارم) ضرورت آموزشی: محرمیت در فضاهای آموزشی

«از جمله مهم‌ترین و با ارزش‌ترین ساختمانهای سنتی که واجد و معرف هویت خاص معماری اسلامی کشورمان است، مدارس و حوزه‌های علمیه هستند؛ این مدارس ضمن انطباق بر عملکرد آموزشی، هر یک با ویژگی‌های کالبدی خاص خود به عنوان عناصر هویت‌بخش شهرهای سنتی محسوب می‌شود (غفاری ۱۳۷۷، ۱۰۷). این فضاها... هیچ‌گاه صرفاً پاسخگوی نیازهای فقط مادی نبوده‌اند؛ بلکه نیازهای معنوی و زیبایی‌شناختی او را نیز پاسخگو بوده‌اند» (گودرزی‌سروش و دیگران ۱۳۹۱، ۱۰۷).



تصویر ۱. ضرورت محرم‌سازی مدارس (مأخذ: نگارندگان)

خصوصیات جسمانی و روانی دانش‌آموزان دختر و پسر علی‌رغم برخی از تشابهات، تفاوت‌های زیادی با هم دارد که باعث شکل‌گیری فضاهایی خاص در مدرسه می‌گردد. حذف اشراف، ایجاد محرمیت فضایی و کنترل دید، به عنوان شرایط لازم برای رشد و تحول اخلاقی، اجتماعی، شناختی-جسمانی دختران برشمرده می‌شود که به آن‌ها امکان فعالیت در فضای خصوصی مدرسه را می‌دهد. از این‌رو، فضاهای محرم یکی از ویژگی‌هایی است که خاص دانش‌آموزان دختر بوده و تأثیر بسزایی در آزادی

رفتارهای آن‌ها دارد (طراحی مدارس خاص دختران با توجه به اشراف، محرمیت و آسایش ۱۳۸۷، ۳ و ۲). مدرسه را می‌توان نخستین محل برخورد کودک با اجتماع به صورت عام دانست و به نوعی مدرسه خانه‌ی دوم آن‌ها محسوب می‌گردد. نزدیک کردن قرائت کودک از محیط مدرسه به محیط خانه یکی از راهکارهای افزایش حس تعلق کودک به مدرسه است. محرمیت یکی از پایه‌ای‌ترین اصول طراحی خانه است که با این هدف می‌تواند در طراحی مدرسه به کار برده شود. این موضوع در بخش بعد مورد بحث قرار می‌گیرد. تصویر ۱ وجوه چهارگانه‌ی ضرورت محرم‌سازی مدارس دخترانه را از چهار زاویه‌ی روانشناسانه، فرهنگی، مذهبی، و آموزشی نشان می‌دهد.

بر این اساس آشکار می‌گردد که محرم‌سازی مدارس دخترانه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این در حالی است که «بی‌توجهی الگوهای رایج تربیت رسمی و عمومی به خصوصیات جنسیتی متریبان و تلاش برای ارائه‌ی تربیتی خنثی و غیرحساس، نسبت به این لایه‌ی مهم از هویت متریبان، مسئله‌ای است که تا حدود زیاد از نگرش مدرنیستی به مسئله‌ی جنسیت (مبنی بر شباهت کامل به تبع تساوی کامل مردان و زنان) ناشی می‌شود» (مخبردزفولی و همکاران ۱۳۹۰، ۲۳۳ به نقل از نقره‌کار، تقدیر، و معین‌مهر ۱۳۹۴، ۱۰۸). عدم انطباق مدارس دخترانه با شرایط فرهنگی ایران سبب‌گردیده‌است که اهداف آموزشی در مدارس دخترانه به صورت کامل محقق نگردد. در شرایط کنونی خلاء فضاهای آموزشی، علی‌الخصوص مدارس دارای معماری ایرانی-اسلامی - که منطبق بر شرایط اقلیمی و فرهنگی-اجتماعی امروز ایران باشد- بسیار محسوس است (نقره‌کار، تقدیر و معین‌مهر ۱۳۹۴، ۱۱۴). علاوه بر آن، نمونه‌هایی از مدارس دخترانه سنتی - که بتوان از الگوهای معماری به‌کاررفته در آن‌ها برای طراحی معماری نوین به‌کاربرد- کمتر به چشم می‌خورد؛ چرا که در ایران تحصیل علوم به طور عمده در انحصار مردان بوده‌است، هرچند همواره در طول تاریخ زنانی هم بوده‌اند که در زمینه‌ی علوم شرعی به مقامات عالی می‌رسیدند (سلطان‌زاده ۱۳۶۴، ۳۹۳ و ۳۹۴). از این





مبتنی بر این درک، قضاوت‌ها و واکنش‌های اصلی فرد نسبت به محیط‌های جدید، شکل می‌گیرد؛ این هویت در دوران کودکی و سه سال نخست، بیشترین ساختار خود را می‌یابد؛ بنابراین خانه، مهم‌ترین تجربه‌ی انسانی برای فهم مدرسه است. آنچه در میان است فقط شناخت تفاوت‌ها و پذیرش مشابهت‌ها بین مکان‌ها نیست؛ بلکه عمل بنیادی‌تر، شناسایی تشابه در عین تفاوت است (رلف ۷، ۱۹۷۶ به نقل از کاشی و بنیادی ۱۳۹۲، ۴۵). پیوند مفهومی خانه و مدرسه تا حدی بوده است که مبنای تعریف محله در نظریه‌های طراحی شهری فاصله دسترسی به مدرسه از خانه در نظر گرفته شده است (غفاری ۱۳۷۷، ۱۰۹ به نقل از: غروی خوانساری ۱۳۸۴، ۷۰). از این رو، الگوبرداری معماری مدرسه از خانه می‌تواند به شکل‌گیری هویت مکانی نزدیکی نسبت به هویت مکانی خانه منجر گردد که این احساس آشنایی می‌تواند در افزایش مطلوبیت و پذیرش فضایی محصلین مؤثر واقع گردد.

دو) ضرورت مذهبی - فرهنگی قیاس خانه و مدرسه
هر چند در ایران قبل از اسلام نیز مدارس وجود داشته است اما بسیاری از مدارس باقی مانده، مربوط به دوران اسلامی می‌باشد؛ تأکید دین اسلام بر دانش‌اندوزی به حدی است که می‌توان رابطه‌ی مستقیم بین دین و دانش برقرار کرد (براند ۱۹۹۴، ۱۰۷ به نقل از هوشیاری، پورنادری و فرشته‌نژاد ۱۳۹۲، ۳۸). شاید بنا بر همین ارتباط بوده است که برخی مدرسه را طرحی برای پاسخ به نیازهای جامعه اسلامی می‌دانند که کمتر از الگوهای پیش از اسلام بهره برده است (مهدوی‌نژاد، قاسم‌پورآبادی، و محمدلوی‌شستر ۱۳۹۲، ۶). از آن جا که تا پیش از ورود اسلام به عربستان نهاد آموزشی مستقلی وجود نداشت؛ مسجد به عنوان نخستین مکان تعلیم پس از اسلام برگزیده شد (گودرزی‌سروش، امین‌زاده‌گوهرریزی، و نقی‌زاده ۱۳۹۱، ۱۰۵ و ۱۰۶؛ سلطان‌زاده ۱۳۶۴، ۹۲؛ براند ۱۹۹۴، ۱۰۷ به نقل از هوشیاری، پورنادری، و فرشته‌نژاد ۱۳۹۲، ۳۸؛ محمودیان ۱۳۸۹، ۲۰)؛ «نصر» اطلاق عنوان مسجد برای مدرسه را از زمان خلاف عمر می‌داند (نصر ۱۳۵۹، ۵۹ به نقل از گودرزی‌سروش، امین‌زاده‌گوهرریزی، و نقی‌زاده ۱۳۹۱،

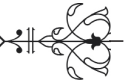
رو، این پژوهش جهت پیگیری الگوهای محرمیت در معماری بومی بوشهر معماری خانه‌های بوشهری را هدف گرفته است. بخش سوم، به بررسی قرابت مدرسه و خانه از نقطه‌نظر معماری آن‌ها می‌پردازد تا چرایی بهره‌گیری از الگوهای محرمیت در خانه جهت کاربست در معماری مدارس را واکاود.

۳. نسبت مدرسه و خانه

یکی از عللی که از معماری عمارت‌های مسکونی بافت تاریخی بندربوشهر برای اقتباس الگوهای محرمیت بهره گرفته شده است آن است که در این شهر مدرسه‌ی تاریخی وجود ندارد؛ ساختمان قدیمی‌ترین مدرسه‌ی این شهر معروف به «مدرسه سعادت» به سال ۱۳۲۰ ه. ق بنا گردیده است و عموم تحصیل‌کرده‌های این شهر در دوران گذشته در خارج از ایران تربیت‌یافته‌بودند (مرباغی ۱۳۹۲، ۱۱۴ و ۱۱۷). در ادامه، ضرورت‌های بهره‌گیری از محرمیت خانه جهت کاربست در تأمین محرمیت مدارس به تفکیک ضرورت‌های «روانشناسانه» و «مذهبی - فرهنگی» ارائه می‌گردد.

یک) ضرورت روانشناسانه‌ی قیاس خانه و مدرسه
مدرسه اولین محیط اجتماعی رسمی است که کودک پس از خانه تجربه می‌کند. پررنگ‌ترین «هویت مکانی» شکل‌یافته در ذهن کودک همان خانه است؛ این هویت ارائه‌کننده‌ی تمایز بین مکان‌هاست که امکان درک مکان و ارتباط با آن را به وجود می‌آورد (کاشی و بنیادی ۱۳۹۲، ۵۱). «پروشانسکی» معتقد است هویت مکان مبتنی بر ذهنیت فرد نسبت به محیط فیزیکی شکل می‌گیرد. بر این اساس، شکل‌گیری هویت مکان، فرآیندی ادراکی و شناختی مبنی بر قیاس و انطباق دائم میان عینیت و ذهنیت با هدف تعریف چستی و کیستی از نقطه‌نظر پیوستگی‌ها و در واقع دلبستگی احساسی به محیط‌های خاصی است. هسته‌ی این فرآیند، گذشته‌ی محیطی یا پشت صحنه‌ی ادراکی مبنی بر کم و کیف فضاها، مشخص، مکان‌ها و ویژگی‌های آن‌هاست که به واسطه‌ی معیارهایی از جمله معیار شناسایی و تشخیص قابل تبیین می‌باشد (پروشانسکی ۱۹۸۷ به نقل از ارباب، عزیز، زبردست ۱۳۹۳، ۶۰).



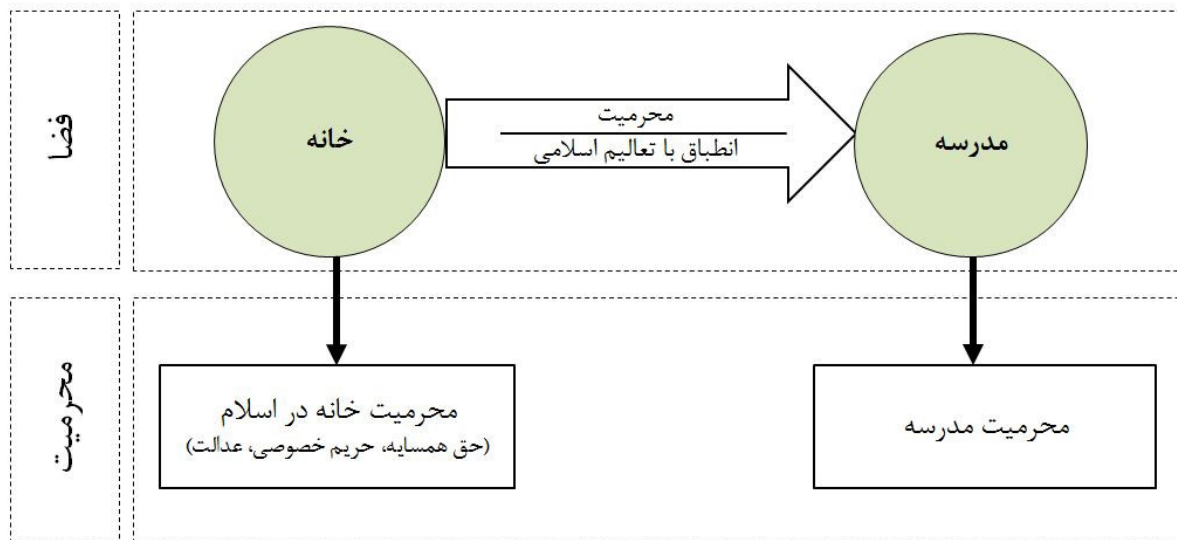


بوده است و بسیاری از مکتب‌خانه‌ها در خانه‌ی مکتب‌دار شکل یافته‌بودند (محمودیان ۱۳۸۹، ۲۲؛ گودرزی‌سروش، امین‌زاده‌گوهرریزی، و نقی‌زاده ۱۳۹۱، ۱۰۵؛ سلطان‌زاده ۱۳۶۴، ۹۲ و ۹۳). هر چند تحصیل در مدارس بیشتر مخصوص پسران بوده است اما تحصیل در مکتب‌خانه به ویژه مکتب‌خانه‌هایی که در خانه و توسط معلم سرخانه انجام می‌شده است؛ علاوه بر پسران، برای دختران نیز میسر بوده‌است (گودرزی‌سروش، امین‌زاده‌گوهرریزی، و نقی‌زاده ۱۳۹۱، ۱۰۵). از این رو مهم‌ترین الگوی تاریخی معماری برای طراحی مدارس دخترانه را می‌توان الگوی معماری خانه برشمرد.

با نظر به مباحث مطرح‌شده در بیان ضرورت روانشناسانه و نیز ضرورت مذهبی- فرهنگی نسبت مدرسه با خانه از یک سو و فقدان مدرسه‌ی تاریخی در شهر بوشهر و متکی بودن آموزش دختران به آموزش مکتب‌خانه‌ای در خانه‌ی مکتب‌دار تا پیش از شکل‌گیری نظام نوین آموزشی از سوی دیگر، در این پژوهش جهت برداشت الگوهای محرمیت در طراحی مدارس دخترانه از الگوهای محرمیت خانه‌های سنتی بهره برده می‌شود. تصویر ۲ لزوم تأثیرپذیری محرمیت مدرسه از خانه را نمایش می‌دهد.

۱۰۵). در ادامه مدرسه بیشتر به صورت مکانی ضمیمه شده به مسجد متداول گردید (براند ۱۳۸۰، ۱۷۳ به نقل از مهدوی‌نژاد، قاسم‌پورآبادی، و محمدلوی‌شبستری ۱۳۹۲، ۶؛ «اما سرانجام با توجه به شمار فراوان طلاب، تقابل میان کارکرد مذهبی و آموزشی مساجد و مشکلات ناشی از آن و همچنین گاهی به دلیل ورود علوم عقلی که با محیط مسجد ناسازگار بود، بنایی مستقل برای آموزش در نظر گرفته شد» (سلطان‌زاده ۱۳۶۴، به نقل از هوشیاری، پورنادری، و فرشته‌نژاد ۱۳۹۲، ۳۸)؛ و به این ترتیب کالبد مدرسه به عنوان یک کاربری مجزا در معماری اسلامی شکل گرفت (سلطان‌زاده ۱۳۶۴، ۹۴؛ محمودیان ۱۳۸۹، ۲۰).

همزمان با شکل‌گیری مدارس، طلاب از نقاط دور و نزدیک جهت تحصیل علوم به سمت مدارس روانه گردیدند. این امر سبب گردید که به ویژه از قرن چهارم به بعد، بیشترین فضای هر مدرسه به مسکن طلاب اختصاص یابد (سلطان‌زاده ۱۳۶۴، ۳۹۲). به این ترتیب الگوی معماری خانه، نقش مهمی در شکل‌گیری الگوی معماری مدارس پیدا کرد. هر چند پیش از آن نیز خانه به عنوان یکی از اولین و ابتدایی‌ترین محل‌های یادگیری



تصویر ۲. لزوم تأثیرپذیری محرمیت مدرسه از محرمیت خانه (مأخذ: نگارندگان)





۰ سه) مقیاس کلان: مکان‌یابی در ادامه به توضیح و بررسی هر یک از این سه مقیاس پرداخته می‌شود.

یک) مقیاس خرد - عناصر معماری

ایجاد محرمیت در مقیاس خرد از طریق مجموعه‌ای از عناصر و ترکیبات حجمی محقق می‌گردد. برخی از عناصری که از طریق کاربری آن‌ها در طراحی معماری، محرمیت فضاهای داخلی تا حدودی محقق می‌گردد؛ که چه در بعد حجم داخلی (فضای درونی) و چه در بعد حجم خارجی (فضای بیرونی) متجلی می‌گردند. این عناصر در معماری بندر بوشهر عبارتند از شناسییر، طارمه، بام و پیش‌بام، ارسی‌ها و بازشوها، سایبان‌ها و جان‌پناه بالکن‌ها، بام و پیش‌بام و پنجره. هر یک از این عناصر علاوه بر عملکرد اصلی خود، در طرح، اجزاء و اتصالات خود به گونه‌ای به کار رفته‌اند که توانسته‌اند به ایجاد محرمیت فضاهای داخلی کمک نمایند. شناسییر یکی از این عناصر می‌باشد که در واقع ایوانی با عرض کم از جنس چوب است که با اضافه شدن به نمای داخلی یا خارجی ساختمان‌ها فضای سایه‌دار و خنکی را به وجود می‌آورد که در عین تأمین دید از درون به بیرون، محرمیت فضای داخلی را نیز تأمین می‌کند (وکیلی‌نژاد^۱، مفیدی^۲، و مهدیزاده^۳ ۲۰۱۳). علاوه بر شناسییر، طارمه نیز از جمله فضاهای نیمه‌باز معماری بوشهر هست (عشرتی ۱۳۹۲، ۱۳۱ و ۱۳۳) که علاوه بر نقش اقلیمی، به واسطه‌ی تناسبات به کار رفته در ساخت آن و نیز جزئیاتی چون محافظ و سایبان‌ها، در تأمین محرمیت فضای داخلی علی‌رغم تأمین دید از داخل به خارج مؤثر واقع می‌گردد. در واقع طارمه فضای نیمه‌بازی است که ارتباط فضای باز و بسته را تأمین می‌سازد (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۵). در معماری بومی بوشهر از بام نیز به عنوان فضای زندگی بهره برده می‌شود. با بهره‌گیری از چیدمان حجمی خاص و نیز اضافه کردن جزئیاتی چون جان‌پناه‌های کرکره‌ای چوبی مشبک به نام «معجر» (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۲) که علاوه بر عبور نسیم، دید را نیز محدود می‌سازد؛ محرمیت فضای بام تأمین می‌گردیده‌است. علاوه بر بام فضاهایی تحت عنوان پیش‌بام با تلفظ محلی پیش‌بون به

از این رو در ادامه‌ی مقاله در بازخوانی و واکاوی معماری بومی بوشهر، بر معماری خانه‌های بوشهری تأکید ویژه می‌گردد.

۴. بازخوانی و واکاوی تحلیلی معماری بومی بوشهر از نقطه‌نظر محرمیت

در قلمرو فرهنگی ایران سرپل‌های ارتباطی با حوزه‌های فرهنگی خارج از حوزه فرهنگی ایران وجود دارد که یکی از این سرپل‌ها به لحاظ ارتباط دریایی بوشهر بوده‌است (بهشتی ۱۳۹۱، ۲۸). «بندر بوشهر یکی از مراکز مهم و قدیمی تمدن ایران در کرانه‌ی شمالی خلیج فارس به شمار می‌رود» (مشایخی ۱۳۸۶، مقدمه) که در دوره‌ی قاجار به عنوان مهم‌ترین بندر تجاری ایران در آب‌های آزاد و بین‌المللی خلیج فارس محسوب می‌گردیده‌است (دشتی ۱۳۸۰، ۱۱۷). موقعیت جغرافیایی - اقتصادی بوشهر باعث به وجود آمدن رفت‌وآمدهای بزرگ‌تری در این شهر به نسبت سایر شهرهای ایران - که نقش سرپل ارتباطی ایفا نمی‌نموده‌اند - گردیده‌است. این امر باعث شده که فرهنگ این خطه زایش‌های بیشتری داشته باشد (قاسمی ۱۳۹۱، ۹) و به تبع آن معماری و شهرسازی آن تحت تأثیر قرار گیرد. «شاید بشود تأثیر و تأثر معماری زنگبار، مسقط، هند و حتی اروپا را در معماری بوشهر رهگیری کرد» (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۷). از برهم‌کنش تاریخ و جغرافیا در بوشهر گونه‌ی خاصی از منظرشهری تاریخی پدید آمده است که محصولات معماری منحصر به فرد و متنوعی را در خود جای داده‌است. گونه‌ی خاص معماری که در تطابق فرهنگ وارداتی کشورها و اقوامی که با بوشهر در طول تاریخ مرآمده داشته‌اند و خرد اقلیم بوشهر شکل یافته‌است؛ واجد ارزش واکاوی عمیق است. این واکاوی می‌تواند از وجوه مختلف تحقق پذیرد که این مقاله بر حسب پرسش طرح‌شده در پی دستیابی به راهکارهای تأمین محرمیت در معماری بومی این بندر می‌باشد. به طور کلی می‌توان معماری بندر بوشهر از نقطه‌نظر الگوهای خلق محرمیت را در سه مقیاس مختلف مورد بازخوانی قرار داد:

۰ یک) مقیاس خرد: عناصر تک بنا




۰ دو) مقیاس میانی: گونه‌شناسی پلانی ترکیب توده و فضا



می‌شده‌است؛ که علاوه بر تأمین نور داخلی و دید از درون به بیرون، به دلیل نوع جزئیاتی که در آن‌ها به کار رفته است؛ دید از بیرون به درون را محدود می‌ساخته‌است (فدائی‌نژاد ۱۳۹۳، ۱۰۸). از دیگر عناصر مؤثر در محرم‌سازی به سایبان‌هایی چون پوشش روی پنجره‌ها و بازشوها، سایبان ایوان‌ها و طارمه‌ها و شناشیرها و نیز جان‌پناه آن‌ها و همچنین جان‌پناه بام و پیش‌بام می‌توان اشاره کرد که دید از بیرون به درون را محدود می‌ساخته‌اند. جدول ۱ جزئیات مؤثر در محرم‌سازی در معماری بومی بوشهر را به کمک تصاویر نمایش می‌دهد.

چشم می‌خورد که در ارتفاعی پایین‌تر از بام به گونه‌ای شکل می‌گیرد که محرمیت آن از چند جهت توسط دیوار طبقات تأمین می‌گردیده است؛ بسیاری از کارهای روزمره حتی پخت غذاهای با بوی زیاد و پهن کردن لباس، در این بخش از بنا انجام می‌شده است. بام و پیش‌بام به گونه‌ای رابط فضاهای خصوصی و عمومی بوده‌اند (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۵) و از طریق ایجاد سلسله‌مراتب به تقویت محرمیت بناهای سنتی کمک می‌کرده‌اند. جزئیات مهمی که علاوه بر جنبه‌ی زیبایی‌شناسانه، در تأمین محرمیت در معماری بومی بوشهر نقش قابل توجهی دارند؛ جزئیاتی است که بر روی بازشوهایی مانند ارسی‌ها، درها و پنجره‌ها به کار برده

جدول ۱- عناصر مؤثر در محرم‌سازی در معماری بومی بوشهر در مقیاس خرد، (نگارندگان مبتنی بر تصاویر مرکز اسناد اداره کل میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان بوشهر و فدائی‌نژاد ۱۳۹۳، ۱۰۹)

شماره	عنصر	شکل
۱	شناشیر	
۲	طارمه	
۳	بام و پیش‌بام	



			ارسی و دیگر بازشوها	۴
			سایبان‌ها و جان‌پناه بالکن و بام و پیش‌بام و پنجره	۵

می‌شود- گونه‌ی منحصر به فردی در معماری ایران است که محصول برهم‌کنش گونه‌ی غالب معماری ایران یعنی گونه‌ی درون‌گرا با گونه‌ی بیرون‌گرا است (تصویر ۳). کارکردن هم با درون و هم با بیرون از مشخصه‌های معماری بومی بوشهر هست. این مشخصه نقطه‌ی افتراق اصلی معماری این شهر با معماری درون‌گرای نقاط مرکزی ایران است؛ بخشی از این برون‌گرایی ریشه‌های اقلیمی جهت تأمین کوران در آب‌وهوای شرجی بوشهر دارد، و بخشی از آن منتج از ویژگی‌های فرهنگی است که در معماری تجلی یافته است (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۳-۵۱). علی‌رغم این گشایش معماری به سوی بیرون، محرمیت فضاهای داخلی به کمک طراحی و جزئیات معماری تأمین می‌گردیده است. این الگو در این مقاله الگوی «درون‌گرا- برون‌گرا» نامیده می‌شود. در این گونه هر چه از طبقات پایین به سمت بالا حرکت شود؛ گشایش فضایی به سمت بیرون بیشتر می‌گردد (عشرتی ۱۳۹۲). به نحوی که طبقه‌ی همکف بسیاری از بناهای چهارمحل درون‌گرا و بدون گشایش وسیع به سمت بیرون می‌باشند؛ این الگو در راستای تأمین محرمیت فضاهای داخلی در طبقه‌ی همکف که در معرض گذر عمومی قرار دارد؛ شکل گرفته است.

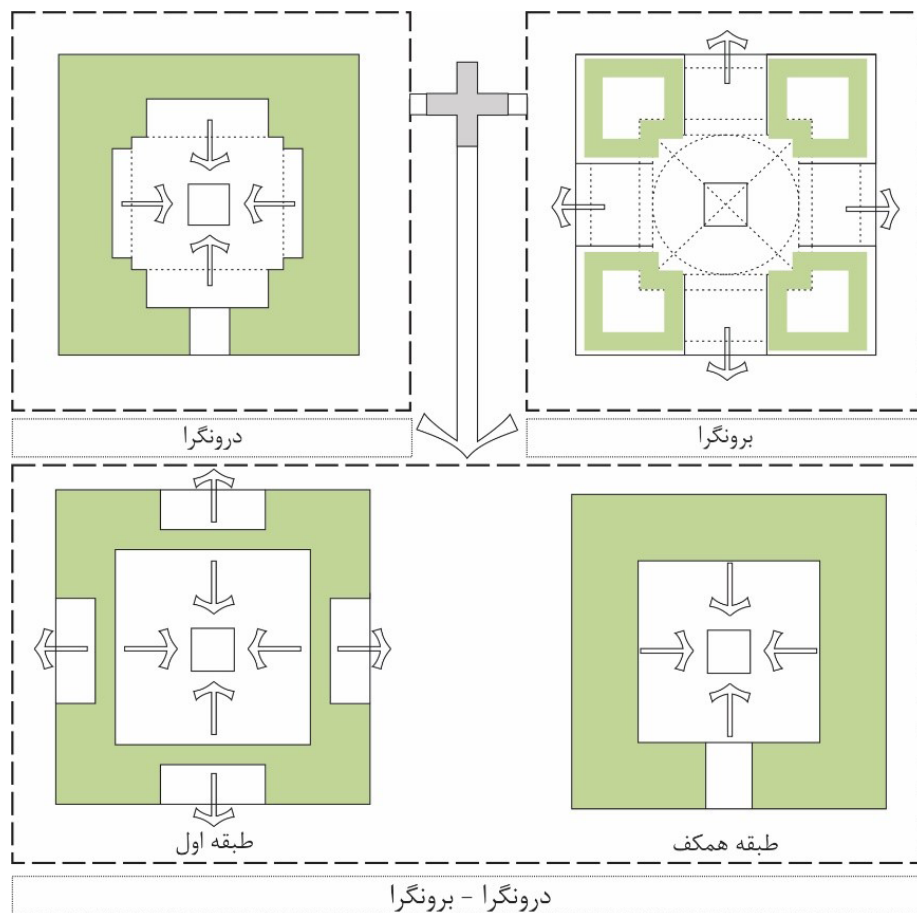
دو) مقیاس میانی- گونه‌شناسی پلانی ترکیب توده و فضا

در مقیاس میانی محرمیت محصول «چیدمان پلانی» است؛ از این رو در ادامه گونه‌شناسی پلانی در معماری بومی بندر بوشهر مطرح می‌گردد. بناهای تاریخی بندر بوشهر از نظر موقعیت نسبت به حصار تاریخی شهر به دو گونه قابل تقسیم هستند:

یک- بناهای درون حصار تاریخی شهر

دو- بناهای خارج از حصار تاریخی شهر

گونه‌ی نخست، بناهای درون حصار تاریخی شهر، بناهای واقع در چهار محل قدیمی بوشهر شامل محله‌های بهبهانی، دهدشتی، شنبدی و کوتی را شامل می‌شود. گونه‌ی دوم، بناهایی خارج از این چهار محل می‌باشند (غلامزاده ۱۳۹۲، ۱۵). به بیان دیگر، گونه‌ی نخست بافت شهری در محدوده‌ی حصار تاریخی شهر را شامل می‌شود و گونه‌ی دوم در خارج از محدوده‌ی حصار تاریخی شهر قرار دارند. بناهای درون حصار تاریخی شهر عموماً از الگوی حیاط مرکزی تبعیت می‌کنند که ویژگی‌های معماری درون‌گرا و برون‌گرا را به صورت توأمان در خود دارد (فدائی‌نژاد ۱۳۹۲، ۱۱۰). این گونه‌ی معماری - که در محدوده‌ی حصار تاریخی شهر (چهار محل) به کار برده



تصویر ۳. روند شکل‌گیری گونه‌ی پلانی درون‌گرا-برون‌گرا در معماری بندربوشهر (مأخذ: عشرتی ۱۳۹۳، ۱۳۶)

تاریخی، در خارج از حصار، ابنیه فارغ از محدودیت زمین، چیدمانی دیگرگونه می‌یافتند. بناهای خارج از حصار تاریخی معمولاً در قطعه‌زمین‌های بزرگ ساخته می‌شدند و از آن‌ها به عنوان ساختمان‌های بییلاقی استفاده می‌شده‌است که عموماً دارای پلان‌های کشیده در راستای شمالی‌جنوبی برای بهره‌گیری از کوران هوا بوده‌اند (غلامزاده ۱۳۹۲، ۲۲-۲۳). به دلیل نبودن محدودیت زمین، عموم بناهای خارج از حصار تاریخی شهر، برون‌گرا هستند. در این گونه، عمارت در درون یک حیاط عموماً وسیع قرار می‌گرفته است و محرمیت آن‌ها از طریق نظر داشتن به حیاط‌های خصوصی تأمین می‌گشته‌است (عشرتی ۱۳۹۳، ۱۳۷). به این ترتیب، مبتنی بر

برادلی برت درباره‌ی بافت متراکم درون حصار شهر و الگوی حیاط‌های مرکزی آن می‌نویسد: «از پشت‌بام که به شهر نگاه می‌کنی؛ آن را عجیب و حیرت‌انگیز می‌یابی. زیرا در سه طرف شهر پشت‌بام‌هایی وسیع با ارتفاع و شکل و اندازه‌های مختلف خواهی دید که ظاهراً درهم‌آمیخته و متراکم هستند؛ طوری که انسان اغلب تصور می‌کند این امکان وجود دارد که بر روی این بام‌ها قدم‌زنان از فراز شهر عبور کنند... بام‌های منازل به هم چسبیده و متراکم می‌باشند و حیاط‌ها چنان پایین افتاده‌اند که نمی‌توان از جریان پرشور زندگی روزانه مردم که بدون تردید در این حیاط‌ها جریان دارد سر در آورد» (زنگنه ۱۳۷۷، ۱۶۸). در نقطه‌ی مقابل، بافت متراکم درون حصار



شهر) به این ترتیب در محدوده‌ی حصار تاریخی که محدودیت زمین وجود داشته‌است؛ گونه‌ی یک که درون‌گرا- برون‌گراست بیشتر مورد استفاده قرار گرفته و برای بهره‌گیری از نسیم و بادهای محلی در کنار هم قرارگیری تنگاتنگ ابنیه، از ارتفاع گرفتن ابنیه بهره گرفته شده‌است (عشرتی ۱۳۹۲) (تصویر ۴)؛ در خارج از بافت تاریخی از گونه‌ی برون‌گرا استفاده شده‌است (تصویر ۵).



تصویر ۴. نمونه‌ای از الگوی حیاط مرکزی درون‌گرا-برون‌گرا در محدوده‌ی حصار تاریخی بندر بوشهر (مأخذ: مرکز اسناد اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان بوشهر)

سوم که پرتکرارترین حالت است؛ حیاط مرکزی چهارسویه است که چهار سوی حیاط را عمارت در بر گرفته است. الگوی خارج از بافت تاریخی به صورت یک یا چند عمارت کشیده عموماً با کشیدگی شمالی-جنوبی است که در درون حیاط یا حیاط‌هایی واقع گردیده‌اند. جدول ۲ گونه‌شناسی پلانی ترکیب توده و فضا در بندر بوشهر با توجه به موقعیت بنا نسبت به حصار تاریخی شهر را نمایش می‌دهد.

جدول ۲. گونه‌شناسی پلانی ترکیب توده و فضا در بناهای بندر بوشهر با توجه به موقعیت بنا نسبت به حصار تاریخی شهر (مأخذ: نگارندگان مبتنی بر عشرتی ۱۳۹۳، ۱۳۷؛ فدائی‌نژاد ۱۳۹۳، ۱۱۴؛ مریاغی ۱۳۹۲؛ غلامزاده ۱۳۹۲)

نمونه موردی		دیاگرام چیدمان پلانی	نوع ترکیب توده و فضا	شماره	موقعیت بنا نسبت به حصار تاریخی شهر
نام عمارت	پلان عمارت				
بخش‌هایی از عمارت نجفی			حیاط مرکزی دوسویه	۱	درون حصار تاریخی شهر

ترکیب توده و فضا (عمارت و حیاط) در معماری بومی بوشهر، با نظر به موقعیت بنا نسبت به حصار تاریخی شهر و همچنین درون‌گرایی و برون‌گرایی، دو گونه‌ی اصلی را می‌توان شناسایی نمود:



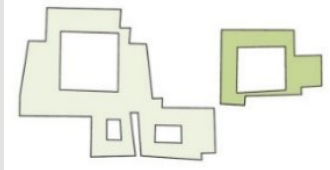
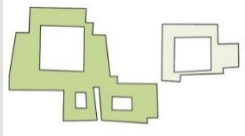
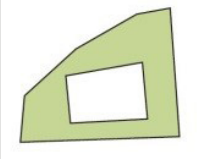
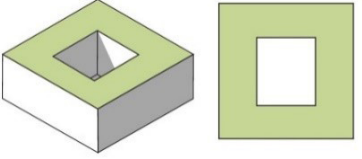
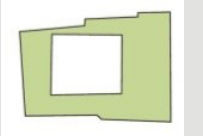
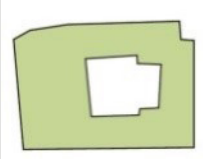
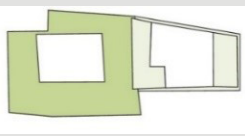
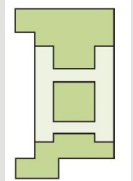
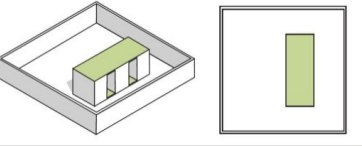
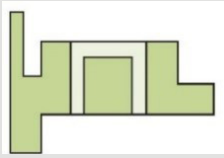
۵ گونه‌ی یک) بناهای دارای حیاط مرکزی: درون‌گرا- برون‌گرا (درون حصار تاریخی شهر)
 ۵ گونه‌ی دو) بناهای غیرحیاط مرکزی دارای عمارت(های) کشیده واقع در حیاط: برون‌گرا (خارج از حصار تاریخی



تصویر ۵. نمونه‌ای از الگوی بناهای غیرحیاط مرکزی برون‌گرا در خارج از حصار تاریخی بندر بوشهر، عمارت فروزانی، محله سنگی (مأخذ: غلامزاده ۱۳۹۲، ۱۹۴)

الگوی حیاط مرکزی به عنوان گونه‌ی غالب ترکیب توده و فضا در درون بافت تاریخی (مرباغی ۱۳۹۲، ۵۶) در سه حالت اصلی رخ می‌دهد: حالت نخست حالی است که دو سوی حیاط عمارت باشد که می‌توان آن را حیاط مرکزی دوسویه نامید؛ در این حالت محصوریت حیاط در دو ضلع دیگر به کمک دیوارهای نسبتاً بلند تأمین می‌گردیده‌است. حالت دوم حیاط مرکزی سه‌سویه یا یو شکل است؛ به این صورت که عمارت سه سوی حیاط را در بر گرفته‌است. حالت

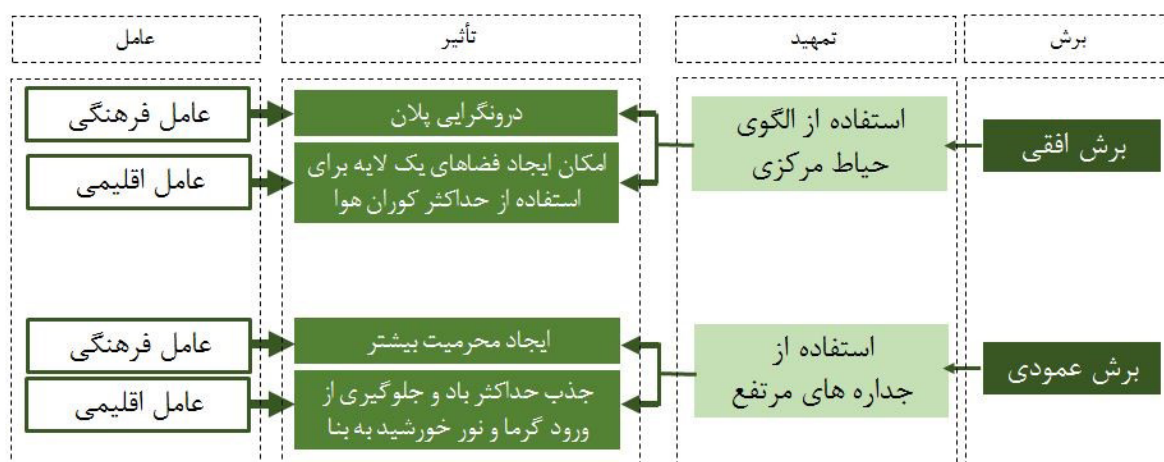


	عمارت امیریه		(جیاطمکری سمسوبه (یو شکل	۱	
	بخش هایی از عمارت حاج رییس				
	بخش هایی از عمارت حاج رئیس			۲	
	عمارت آذین		جیاطمکری چهارسوبه		
	عمارت دهدستی				
	عمارت نوذری				
	بخش هایی از عمارت نجفی				
	عمارت کلب		غیرجیاطمکری به صورت عمارت کشیده در جیاط		۳
	عمارت گلزاد				



دو الگوی خارج از بافت تاریخی، در صورتی که بخواهند تأمین حریمیت را نیز پوشش دهند، عموماً برای زمین های بزرگ کاربرد دارد؛ این در حالی است که الگوی حیاط مرکزی، چه دوسویه، چه سه سویه و چه چهارسویه، به دلیل درون گرایی برای زمین های کوچک نیز کاربرد دارد؛ این درون گرایی در کنار ویژگی برون گرایی خاص بوشهر سبب می گردد که به کمک کوران ایجاد شده، شرایط مطبوعی از نظر آسایش اقلیمی در فضاهای درونی ایجاد گردد (عشرتی ۱۳۹۲). علاوه بر این، استفاده از جداره های بلند در گونه های دوسویه و سه سویه حیاط مرکزی و نیز الگوی عمارت کشیده سبب می گردد که حریمیت فضاهای داخلی تأمین گردد (فدائی نژاد

۱۳۹۳، ۱۱۳). لازم به ذکر است که در خارج از حصار تاریخی شهر الگوی دیگری نیز به صورت بسیار محدود وجود دارد که به صورت ترکیبی حیاط مرکزی و عمارت کشیده می باشد، از جمله عمارت هایی که طبق این الگو ساخته شده است، کنسولگری روسیه می باشد. از آن جا که این الگو در عمارت های مسکونی کمتر به چشم می خورد؛ از ذکر آن در این پژوهش اجتناب گردیده است. تصویر ۶ چگونگی بروز عامل حریمیت در برش افقی (پلان) و برش عمودی (مقطع) به عنوان عامل فرهنگی در معماری خانه های سنتی بوشهر را نشان می دهد. همچنین تأثیر دو عامل فرهنگ و اقلیم را در شکل گیری حریمیت ارائه می نماید.



تصویر ۶ چگونگی بروز حریمیت در برش افقی و عمودی خانه های سنتی بوشهر (مأخذ: فدائی نژاد ۱۳۹۳، ۱۱۳)

که در وهله ی نخست کدام چیدمان پلانی شامل گونه ی درونگرا-برونگرا و یا برونگرا و نیز کدام گونه ی پلانی شامل حیاط مرکزی یا مستطیل کشیده و یا ترکیب آنها به کار برده شود و در مرحله ی دوم چگونگی ترکیب توده و فضا مشخص می گردیده است. جدول ۳ به صورت خلاصه چگونگی تأمین حریمیت در معماری بومی بوشهر در سه مقیاس خرد، میانی و کلان را نمایش می دهد.

سه مقیاس کلان- مکان یابی

در مقیاس کلان شکل گیری حریمیت در معماری بومی بوشهر معلول مکان یابی بنا می باشد که فرصت ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف سایت از نقطه نظر شکل دادن به حریمیت را مورد توجه قرار داده است؛ این عامل تحت عنوان همسایگی مورد توجه قرار می گرفته است. مبتنی بر همسایگی ها و همجواری ها مشخص می گردیده است



جدول ۳. تجلی محرمیت در معمار بومی بوشهر (مأخذ: نگارندگان)

شماره	مقیاس	مکان بروز	توضیح
۱	خرد	عناصر تک بنا	جزئیات معماری
۲	میانی	چیدمان پلانی	گونه‌شناسی درون‌گرا و برون‌گرا
			گونه‌شناسی ترکیب توده و فضا
۳	کلان	مکان‌یابی	فرصت‌ها و تهدیدها
			نقاط قوت و ضعف

۵. نحوه‌ی کاربرد تمهیدات محرم‌سازی مسکن

بومی در مدارس بندر بوشهر

این بخش از پژوهش، به نحوه‌ی کاربرد تمهیدات محرم‌سازی مدارس دخترانه با الهام از محرمیت در معماری بومی بندر بوشهر می‌پردازد. شایان ذکر است که در سال ۱۳۸۴ طرحی پژوهشی با عنوان «طراحی مدارس خاص دختران (با توجه به اشراف، محرمیت و آسایش)» زیر نظر سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور به انجام رسید که به تفصیل به ضوابط محرمیت مدارس دخترانه پرداخته است. بدیهی است هدف پژوهش حاضر، پرداختن به ضوابط عام محرم‌سازی مدارس دخترانه نیست؛ بلکه تأکید بر وجوهی است که با الهام از معماری بومی بوشهر می‌تواند در تحقق محرمیت مدارس دخترانه در آن اقلیم مؤثر واقع گردد. به این ترتیب، ویژگی اصلی پیشنهادات محرم‌سازی که در این بخش ارائه می‌گردد، در پی آنست که علاوه بر کمک به تأمین محرمیت در مدارس دخترانه‌ی بوشهر، به واسطه‌ی انطباق با الگوهای فرهنگی و اقلیمی، به طراح در طراحی مدرسی که بتواند دستاوردهای فرهنگی و اقلیمی به کار رفته در بافت قدیم را مورد استفاده قرار دهد، کمک نماید. مبتنی بر ساختار واکاوی معماری بومی بندر بوشهر، تمهیدات محرم‌سازی در این بخش در سه مقیاس خرد (عناصر تک بنا)، میانی (چیدمان پلانی)، کلان (مکان‌یابی) ارائه می‌گردد:

مقیاس خرد- عناصر تک بنا

بهره‌گیری از جزئیات بازشوهایی چون ارسی‌ها، درها، و

پنجره‌ها جهت محدود کردن دید از بیرون به درون؛
 بهره‌گیری از عناصری مانند سقف، سایبان، جان پناه، و نیز تزئینات روی پنجره‌ها جهت محدود کردن دید از بیرون به درون؛

بهره‌گیری از عناصر و ترکیبات حجمی (پر و خالی کردن احجام) در مقیاس خرد جهت ایجاد فضاهای نیمه‌باز مانند بالکن، طارمه، پیش‌بام و بام؛

ایجاد فضاهای محرم و محدود کردن دید از بیرون به درون به کمک افزودن احجام جانبی به حجم معماری مانند شناسی‌های داخلی و خارجی که علاوه بر ایجاد تنوع حجمی- عملکردی (در فضای داخلی و خارجی)؛

ایجاد فضاهای نیمه‌باز جهت تعریف سلسه مراتب فضایی از طریق الحاقات حجمی؛

بهره‌گیری از ایوان‌های کم عرض از مصالح سبک مانند چوب روبروی پنجره‌ها جهت کاهش دید از بیرون به درون؛
 ایجاد فضاهای نیمه‌باز جهت تعریف سلسه مراتب فضایی از طریق کاهش حجمی مانند طارمه جهت کاهش دید از بیرون به درون؛

فاصله دادن بازشوهایی چون پنجره‌ها از سطح جداره‌ی بیرونی از طریق کاهش حجمی یا الحاقات حجمی (مانند طارمه یا شناسیر)؛

بهره‌گیری از عنصر سایبان و جان‌پناه با الهام از معجر در افزایش محرمیت پیش‌بام؛

بهره‌گیری از طارمه‌های کشیده در الگوی برون‌گرا جهت ایجاد فضاهای محرم؛





فضای خصوصی به عمومی از طریق تعریف فضاهای نیمه خصوصی و نیمه عمومی؛

○ توجه به ترکیب توده و فضا در تأمین حریمیت؛
○ بهره گیری از الگوی درون گرا-برون گرا و تأکید بر حریمیت فضاهای برون گرا از طریق جزئیات ذکر شده در مقیاس میانی؛

○ بهره گیری از الگوی درون گرا-برون گرا در صورت محدودیت زمین و وجود همجواری های مرتفع؛
○ بهره گیری از الگوی حیاط مرکزی دوسویه، سه سویه، و چهارسویه و یا ترکیب آن ها با هم متناسب با ابعاد زمین و همجواری ها؛

○ بهره گیری از الگوی برون گرا در صورت نبودن محدودیت زمین و وجود همجواری های یک تا دو طبقه؛ و
○ رعایت تناسب طول و عرض حیاط به نسبت ارتفاع، جهت کاهش دید به حیاط های داخلی از بام های مجاور.

مقیاس کلان - مکان یابی

○ توجه به همجواری ها در مکان یابی جهت امکان بهره برداری از بام به عنوان فضای محرم؛
○ انتخاب الگوی طراحی با توجه به الگوی درون گرا-برون گرا و یا برون گرا متناسب با همجواری ها؛ و
○ توجه به کاربری و تعداد طبقات و الگوی ساخت بناهای همجوار در محل استقرار مدارس دخترانه.
امید است که با کاربری موارد بالا در کنار خلاقیت طراحان بتوان شاهد مدارس دخترانه ی محرم در بندر بوشهر در انطباق با ویژگی های فرهنگی و اقلیمی بود.

۶. نتیجه گیری

نتایج حاصل از بررسی میانی نظری حریمیت و معماری بومی بوشهر در این پژوهش نشان داد که حریمیت همواره نقش مهمی در طراحی فضاهای آموزشی در معماری ایران و طراحی اقلیمی در منطقه گرم و مرطوب بوشهر داشته است؛ دستاوردهای حاصل از بررسی معماری بومی بندر بوشهر در سه مقیاس خرد، میانی و کلان دسته بندی گردید. در مقیاس خرد یافته هایی که نشانگر مفهوم حریمیت در فضای معمارانه بودند؛ شامل مجموعه عناصر و ترکیبات حجمی در فضای داخلی و بیرونی ساختمان

○ استفاده از جداره های مرتفع در الگوی حیاط مرکزی دوسویه و سه سویه در سویی که عمارت وجو ندارد؛
○ استفاده از جداره های مرتفع در دیوار بیرونی الگوی برون گرا یا ترکیبی؛
○ کاهش دید از خارج به داخل از طریق پرکردن و خالی کردن احجام؛

○ کاهش صلبیت جداره متناسب با ارتفاع؛
○ قراردادن کمترین بازشو در طبقه ی همکف مشرف به معبر عمومی؛

○ افزایش بازشو متناسب با افزایش ارتفاع؛ و
○ توجه به عوامل مختلف در طراحی پوسته های ساختمانی و بهره گیری از علم مهندسی نما در طراحی پوسته های محرم با قابلیت داشتن انعطاف (مانند پوسته های متحرک) برای پاسخگویی به نیازهای مختلف کاربران با الهام از عناصر بومی.

مقیاس میانی - چیدمان پلانی

○ ادغام ایده های طراحی اقلیمی مبتنی بر معماری بومی بوشهر با ضوابط محرم سازی؛
○ بهره گیری از تنوع حجمی، فرمی، جزئیاتی، و پلانی معماری بومی بندر بوشهر؛
○ بهره گیری از چیدمان حجمی معماری بومی بندر بوشهر جهت به حداقل رساندن دید از بناهای مجاور به داخل بنا؛
○ توجه به نحوه ی چینش احجام در راستای کاهش دید به حیاط یا حیاط های اصلی از بام های مجاور؛
○ سعی در محرم سازی حداکثر و انواع مختلف فضاهای ممکن در مدارس (باز، نیمه باز و بسته)؛

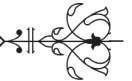
○ بهره گیری از الگوهای معماری بومی در جانمایی کلی احجام معماری مانند بهره گیری از الگوهای مختلف حیاط مرکزی؛

○ طراحی دسترسی های مدرسه به گونه ای که خللی در حریمیت مدرس ایجاد نکنند؛

○ بهره گیری از امکانات متنوع ترکیبات حجمی جهت به وجود آوردن بام های نیمه محصور در تراز ارتفاعی پایین تر از آخرین بام (مانند الگوی پیش بام)؛

○ بهره گیری از سلسه مراتب فضایی در انتقال از





مورد بررسی در این مقاله فضاهایی چند عملکردی، انعطاف‌پذیر و مطابق با مطلوبیت‌های اقلیمی پدیدآورند تا ضمن احیا و امتداد الگوهای تاریخی، فضاهای فرح‌انگیز و پرباری برای آموزش و پرورش نسل آینده‌ی کشور مطابق با الگوهای اسلامی- ایرانی فراهم آید. دستاوردهای این پژوهش می‌تواند زمینه‌ای برای تحقیقات آتی به هدف استخراج الگوهای محرم‌سازی مدارس در سایر مناطق به ویژه با اقلیم مشابه بوشهر فراهم آورد. امید که با انجام پژوهش‌های دیگر با هدف استخراج الگوهای محرمیت در دیگر مناطق ایران به ویژه مناطق گرم و مرطوب جنوب کشور، به تدوین راهنمای جامع طراحی مدارس محرم بینجامد.

می‌باشند که از آن جمله می‌توان به شناسیر، ارسی، جان‌پناه بام و پیش بام اشاره نمود، در مقیاس میانی دستاوردهایی در حوزه ریخت‌شناسی پلان ساختمان‌ها به دو صورت درون‌گرا و برون‌گرا به دست آمد و در مقیاس کلان مفاهیمی در رابطه با چگونگی استقرار فضاهای معمارانه در بستر شهر تاریخی بوشهر مطرح گردید. به نظر می‌رسد به روزسازی الگوهای تاریخی که در پژوهش حاضر مورد بررسی و ارائه‌ی مکتوب و تصویری قرار گرفت؛ می‌تواند سرمشق قابل مراجعه‌ای برای برنامه‌ریزان و معماران معاصر در طراحی مدارس به ویژه در بندر بوشهر باشد. از این رو، پیشنهاد می‌گردد که برنامه‌ریزان فضاهای آموزشی از یک سو و معماران از سوی دیگر با مطالعه الگوهای

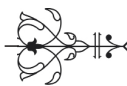
پی‌نوشت

۱. Rapoport
۲. Westin
۳. Ittelson
۴. Simmel
۵. Shils
۶. Proshansy
۷. Relph
۸. Vakilinezhad
۹. Mofidi
۱۰. Mehdizadeh

منابع

۱. ابراهیمی، حمیدرضا، نوید سعیدی‌رضوانی، و آرزو معانی‌منجیلی. ۱۳۹۰. تدوین اصول طراحی فضاهای بازی کودکان با تأکید بر گروه سنی ۵ تا ۱۲ سال، مطالعه موردی رشت. *باغ نظر* ۸ (۱۹): ۳۱-۴۲.
۲. ارباب، پارسا، محمدمهدی عزیزی، و اسفندیار زبردست. ۱۳۹۳. واکاوی ارتباط مدت زمان سکونت با شکل‌گیری هویت مکان در توسعه‌ی شهری جدید، مطالعه‌ی موردی: منطقه ۲۲ شهر تهران. *مطالعات شهری* ۳ (۱۲): ۵۹-۷۲.
۳. آلمن، ایروین. ۱۳۸۲. *محیط و رفتار اجتماعی، خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام*. ترجمه‌ی علی نمازیان. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۴. بهشتی، سیدمحمد. ۱۳۹۱. فرهنگ رو به دریا. نقل در: شهر دریا، بوشهر: کارگاه فهم معماری ایران از پنجره بوشهر، ۲۸-۳۹.
۵. پوراحمد، احمد، و سیروس موسوی. ۱۳۸۹. ماهیت اجتماعی شهر اسلامی. *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی* ۱ (۲): ۱-۱۱.
۶. پیرنیا، محمدکریم. ۱۳۸۰. *سبک‌شناسی معماری ایرانی*. تدوین غلامحسین معماریان. تهران: پژوهنده، معمار.
۷. ترابیزاده، محمدحسین. ۱۳۹۲. بررسی طرح محرم‌سازی و مبانی نظری آن، طراحی مدارس دخترانه با شیوه‌نامه‌ی جدید. *ایران اجتماعی* ۱۹ (۵۵۳۱): ۱۴.
۸. دشتی، رضا. ۱۳۸۰. *تاریخ اقتصادی- اجتماعی بوشهر در دوره‌ی قاجاریه با تکیه بر نقش تجار و تجارت*. تهران: مؤسسه‌ی فرهنگی و انتشاراتی پازینه.
۹. دهخدا، علی‌اکبر. *لغت‌نامه‌ی آنلاین دهخدا* / <http://www.loghatnaameh.org/> (بازدید شده در خرداد ۱۳۹۴).





۱۰. زنگنه، حسن. ۱۳۷۷. میرمهنا و شهر دریا. گردآوری و ترجمه. قم: مؤسسه فرهنگی همسایه.
۱۱. سلطان‌زاده، حسین. ۱۳۶۴. تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون. تهران: آگاه.
۱۲. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. ۱۳۹۰. شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۱۳. سیفیان، محمد کاظم، و محمدرضا محمودی. ۱۳۸۶. محرمیت در معماری سنتی ایران. نشریه هویت شهر ۱ (۱): ۳-۱۴.
۱۴. طراحی مدارس خاص دختران (با توجه به اشراف، محرمیت و آسایش). ۱۳۸۴. گروه پژوهشی معماری و طراحی محیطی. مجری: جهاد دانشگاهی تهران. کارفرما: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۱۵. عشرتی، پرستو. ۱۳۹۲. طرح پژوهشی الگوسازی معماری پایدار منطبق بر ملاحظات اقلیمی در استان بوشهر با ارائه طرح نمونه موردی در مقطع ابتدایی و راهنمایی. سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۱۶. عشرتی، پرستو. ۱۳۹۳. طرح پژوهشی الگوی طراحی فضای نیمه‌باز با کارکرد آموزشی در مدارس بندربوشهر، با ارائه طرح موردی متوسطه‌ی یک و دو. سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۱۷. غلامزاده‌جفره، فراز. ۱۳۹۲. معماری بوشهر در دوره‌ی زند و قاجار. تهران: آبادبوم.
۱۸. فدائی‌نژاد، سمیه. ۱۳۹۲. طرح پژوهشی الگوسازی معماری پایدار منطبق بر ملاحظات اقلیمی در استان بوشهر با ارائه طرح نمونه هنرستان فنی، سازمان نوسازی. توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۱۹. عشرتی، پرستو. ۱۳۹۳. طرح پژوهشی الگوی طراحی مدرسه‌ی دخترانه با رویکرد محرم‌سازی در شهر بوشهر. سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور.
۲۰. قاسمی، وحید. ۱۳۹۱. دیباچه. نقل در: شهر دریا، بوشهر: کارگاه فهم معماری ایران از پنجره بوشهر، ۶-۹.
۲۱. کاشی، حسین، و ناصر بنیادی. ۱۳۹۲. تبیین مدل هویت مکان-حس مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن. هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی ۱۸(۳): ۴۳-۵۲.
۲۲. کرزن، جرج. ۱۳۷۳. ایران و قضیه‌ی ایران، جلد ۲. ترجمه‌ی غلامعلی وحیدمازندرانی. تهران: علمی و فرهنگی.
۲۳. گودرزی‌سروش، محمدمهدی، بهناز امین‌زاده‌گوهرریزی، و محمد نقی‌زاده. ۱۳۹۱. تجلی اندیشه‌ی اسلامی در شهر با حضور مدرسه در محله. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی (۷): ۹۹-۱۰۸.
۲۴. محمودیان، فاطمه. ۱۳۸۹. تاریخ آموزش و پرورش در ایران، بخش اول، ایران باستان. رشد، آموزش راهنمای تحصیلی ۱۶ (۱): ۲۲-۲۳.
۲۵. مریاغی، بهروز. ۱۳۹۲. بن‌مایه‌های نوین در معماری بوشهر. تهران: پیام.
۲۶. مرکز اسناد اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان بوشهر.
۲۷. مشایخی، عبدالکریم. ۱۳۸۶. خلیج فارس و بوشهر، روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا. تهران/ بوشهر: مؤسسه مطالعات تاریخی معاصر ایران/ بنیاد ایران‌شناسی، شعبه بوشهر.
۲۸. مشکینی، ابوالفضل، مهدی حمزه‌نژاد، و اکرم قاسمی. ۱۳۹۴. تدقیق مفهومی و تشریح راهکارها و شاخص‌های تحقق‌سنجی چهار اصل مسجدمحوری، محله‌محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی‌اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی ۳ (۳): ۱۸-۳۵.
۲۹. مهدوی‌نژاد، محمدجواد. ۱۳۸۳. حکمت معماری اسلامی، جستجو در ژرف‌ساخت‌های معنوی معماری اسلامی ایران. هنرهای زیبا (۱۹): ۵۷-۶۶.
۳۰. مهدوی‌نژاد، محمدجواد، محمدرحیم قاسم‌پور آبادی، و آیسا محمدلوی شبستری. ۱۳۹۲. گونه‌شناسی مسجد-مدرسه‌های دوره‌ی قاجار. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی (۱۱): ۵-۱۵.
۳۱. ناری‌قمی، مسعود. ۱۳۸۹. مطالعه‌ی معناشناختی در باب مفهوم درون‌گرایی در شهر اسلامی. هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی (۴۳): ۸۲-۶۹.
۳۲. نقره‌کار، عبدالحمید، و محمدمنان رئیسی. ۱۳۹۱. تحقق‌پذیری هویت اسلامی در آثار معماری. مطالعات شهر ایرانی‌اسلامی (۷): ۵-۱۲.
۳۳. نقره‌کار، عبدالحمید، سمانه تقدیر، و صدیقه معین‌مهر. ۱۳۹۴. اصولی برای معماری فضاهای آموزشی مبتنی بر تعریف انسان و معماری از منظر اسلام. معماری و شهرسازی ایران (۱۰): ۱۰۱-۱۱۸.
۳۴. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۷۷. صفات شهر اسلامی در متون اسلامی. هنرهای زیبا (۴ و ۵): ۶۷-۶۱.
۳۵. هوشیاری، محمدمهدی، حسین پورنادری، و مرتضی فرشته‌نژاد. ۱۳۹۲. گونه‌شناسی مسجد-مدرسه در معماری اسلامی ایران، بررسی چگونگی ارتباط میان فضای آموزشی و نیایشی. مطالعات معماری ایران ۲ (۳): ۳۷-۵۴.





References

1. Altman, Irwin. 2003. *The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, Crowding*. Translated by Ali Namazian. Tehran: Shahid Beheshti University.
2. Arbab, Parsa, Mohammad Mehdi Azizi, and Esfandiar Zebardast. 2014. Exploring the Relationship between Length of Residence and Place-Identity Formation in New Urban Development (Case Study: District 22 of Tehran). *Urban Studies* 3(12): 59-72.
3. Beheshti, Seyed Mohammad. 2012. Sea-based Culture. Quated in Bushehr: *Book of the Workshop Entitled: Recognition of Iranian Architecture from the Viewpoint of Bushehr City*, 28-39.
4. Curzon, George. 1994. *Persia and the Persian Question, Vol.2*. Translated By Gholamali Vahid Mazandarani. Tehran: Emi va Farhanghi.
5. Dashti, Reza. 2001. *Socio-Economic History of Iran in the Qajar Era Based on the Role of Businessmens and Trade*. Tehran: Cultural Institute of Pazineh.
6. Dehkhoda, Ali Akbar. *Online Dictionary* <http://www.loghatnaameh.org/> (Accessed: June 2015).
7. Document Center of Iranian Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of Bushehr Province.
8. *Document of Fundamental Transformation of Education*. 2011. Supreme Council of Cultural Revolution.
9. Ebrahimi, Hamid Reza, Navid Saeidi Rezvani, and Arezoo Maani Manjili. 2012. Investigating the Development of Design Principles of Playground Areas for Children by Focusing on Age Group (5-12) (Case Study: Rasht). *Bagh-i-Nazar*, 8(19): 31-42.
10. Eshrati, Parastoo. 2013. *Sustainable Architecture Modeling Based on Climatic Considerations in the City of Bushehr; Case Study of Elementary and Middle School*. Organization for Development, Renovation and Equipping Schools of IR. Iran (DRES).
11. Eshrati, Parastoo. 2014. *Model for Designing School with the Approach of Semi-open Spaces in the City of Bushehr; Case Study of High School First and Second Level*. Organization for Development, Renovation and Equipping Schools of IR. Iran (DRES).
12. Fadaei Nezhad, Somayeh. 2013. *Sustainable Architecture Modeling Based on Climatic Considerations in the City of Bushehr; Case Study of Technical Schools*. Organization for Development, Renovation and Equipping Schools of IR. Iran (DRES).
13. Fadaei Nezhad, Somayeh. 2014. *Girls Primary School Design with the Approach of Mahram-Sazi, Boushehr*. Organization for Development, Renovation and Equipping Schools of IR. Iran (DRES).
14. Ghasemi, Vahid. 2012. Interoduction, Quated in: Bushehr: *Book of the Recognition of Iranian Architecture from the Viewpoint of Bushehr City Workshop*, 6-9.
15. Gholamzadeh Jafreh, Faraz. 2013. *Bushehr Architecture during Zand and Qajar Eras*. Tehran: Abadboom.
16. Goodarzisoroush, Mohammadmehdi, Behnaz Aminzadeh Ghoharrizi, and Mohammad Naghizadeh. 2012. Manifestation of Islamic Thought in the City with the Presence of School in the Neighbourhood. *Studies on Iranian-Islamic City* (7): 99-108.
17. Hooshyari, Mohammad Mahdi, Hossein Pournaderi, and Morteza Fereshtenejad. 2013. Typology of Masjid-Madrasa in the Islamic Architecture of Iran, Investigating the Correlation between Educational and Devotional Spaces. *Architecture Studies* 2(3): 37-54.
18. Kashi, Hossein, and Naser Bonyadi. 2013. Stating the Model of Identity of Place-Sense of Place and Surveying its Constituents, Case Study: Pedestrian Passage of Shahre Rey. *Honar-ha-ye-Ziba (Memari va-Shahrsazi)* 18(3): 43-52.
19. Mahdavinezhad, Mohammad Javad. 2004. Wisdom of Islamic Architecture, Research on Spiritual Principles of Islamic Architecture of Iran. *Honar-ha-ye-Ziba* (19): 57-66.
20. Mahdavinezhad, Mohammad Javad, Mohammad Hossein Ghasenpor Abadi, and Aisa Mohammadluy Shabestari. 2013. Typology of the Mosque-Schools of Qajar Era. *Studies on Iranian-Islamic City* (11): 5-15.
21. Mahmudian, Fatemeh. 2010. *History of Education in Iran, First Chapter, Ancient Iran*. Roshd, Education Study Guide 16(1): 22-23.
22. Mashayekhi, Abdolkarim. 2007. *Persian Gulf and Bushehr, Political and Economic Relations between Iran and Europe*. Tehran/Bushehr: Institute of Iranian Contemporary Historical Studies / Iranology Foundation, Bushehr Branch.
23. Meshkini, Abolfazl, Mahdi Hamzehnejad, and Akram Ghasemi. 2015. Conceptual Refining and Solutions (Strategies) Description and Substantiation Indicators of Four Principles of Mosque Based, Neighborhood Based, Introversion and Naturalism in Iranian-Islamic City. *Researches in Islamic Architecture* 3(3): 18-35.
24. Mrbaghi, Behroz. 2013. *New Motifs in the Architecture of Bushehr*. Tehran: Payam.
25. Naghizadeh, Mohammad. 1998. Qualities of Islamic City on Islamic Texts. *Honar-ha-ye-Ziba* (4&5): 61-67.





26. Nari Ghomi, Masoud. 2010. Introversion: a Conceptual Study about the Introversion in Islamic City. *Honar-ha-ye-Ziba (Memari va Shahrsazi)* (43): 69-82.
27. Noghrekar, Abdolhamid, Mohammad Manan Raeesi. 2012. Realization of Islamic Identity in Architecture. *Studies on Iranian-Islamic City* (7): 5-12.
28. Noghrekar, Abdolhamid, Samaneh Tghdir, and Sedighe Moeinmehr. 2015. Study of the Principles of Architecture of Educational Spaces based on Islamic Definitions of Human being and Nature. *Iranian Architecture & Urbanism* (10): 101-118.
29. Pirnia, Mohammad Karim. 2001. *Stylistics of Iranian Architecture*. Edited by Gholam Hossein Memarian, Tehran: Pazhohande, Memar.
30. Pourahmmad, Ahmad, and Sirous Mosavi. 2010. Social Nature of Islamic City. *Studies on Iranian-Islamic City* (2): 1-11.
31. Seyfian, Mohammad Kazem, and Mohammad Reza Mahmoodi. 2007. Intimation in the Traditional Iranian Architecture. *HoviateShahr* 1(1): 3-14.
32. Soltanzadeh, Hossein. 1985. *The History of Iranian Schools from Antiquity to the Establishment of the Dar al-Funoon*. Tehran: Aghah.
33. Specific Design of Girls' School (Based on Intimation). 2005. *Architecture and Environmental Design Research Group*. Jihad Daneshgahi of Tehran, Organization for Development, Renovation and Equipping Schools of IR. Iran (DRES).
34. Torabizadeh, Mohammad Hossein. 2013. Study of Intimation of Girls' Schools and its Theory. Designing Girls' School based on New Guideline. *Iran-e-Ejtemae* 19(5531): 14.
35. Vakilinezhad, Rosa, S. Majid Mofidi, and Fatemeh Mehdizadeh Seraj. 2013. Shanashil: a Sustainable Element to Balance Light, View, and Thermal Comfort, the *International Journal of Environmental Sustainability*, Volume 8, University of Illinois Research Park, Champaign, Illinois., 1-11. USA: Common Ground Publishing.
36. Zanghaneh, Hassan. 1998. Mir Mohanna and the City of Sea. Edition and Translation. Qom: *Hamsayeh Cultural Institute*.





Intimating Girls' schools With an emphasis on vernacular architecture Bushehr city

Parastoo Eshrati *

Assistant Professor, school of Art and Architecture, Bu-Ali Sina university of Hamadan.
(Corresponding author)

Mohammad Kazem Namazi **

Ph.D student in Architecture, school of Architecture and urbanism, Islamic Azad university of Qazvin.

Dorna Eshrati ***

Ph.D student in Urbanism, school of Architecture and urbanism, Islamic Azad university of Qazvin.

Somayeh Fadaei Nezhad ****

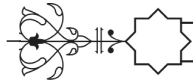
Assistant Professor, Department of Architectural and Urban Heritage Conservation, School of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran

Received: 11/05/2016

Accepted: 19/07/ 2016

Abstract

Vernacular architecture is the product of the interaction between local residents and the nature in geographical area which results in unique achievements in providing physical, mental and intellectual needs of human. Vernacular architecture of Bushehr has provided considerable strategies in accordance with the micro ecosystem in its multilayers cultural link. Understanding these strategies can provide ideas for applying in architectural design. One of the ideas was formed intimation in the hot and humid climate of this city. This principle was very important in some architectural places like Girls' schools. Having contact to the outdoor area, especially for the girl students, who have a low contact because of living in apartment, is very effective in terms of physical, mental and intellectual growth. Therefore, intimation, through increasing the feeling of belonging to the environment, can improve the satisfaction level of girl students to the school which finally improve their creativity. Intimation of schools is considered as providing conditions through architecture and regulations, so that girl students can study in open, semi-open, semi-closed and closed areas of the school more freely and in accordance to the Islamic dress code. This has been considered in the document of fundamental transformation of education and here it has been emphasized on the observance of intimation sentences in the considered area. The purpose of this study is to show the manner of intimating in the schools of Bushehr regarding to the four psychological, cultural, religious, and educational needs. So this study, with emphasizing on intimation in vernacular architecture of Bushehr, and achieving cultural strategies of intimation in climatic architecture of Bushehr, proposes this question: How intimation is manifested in the vernacular architecture of the city of Bushehr? The main strategy for answering this question is a qualitative investigation which has been used for developing the framework of the research; for collecting data it has been used from literature studies, scientific databases and observation methods, and, qualitative analysis has been used for analyzing the data. Findings of this study shows that intimation in the vernacular architecture of Bushehr has been provided in three scales of micro, middle and macro scales. Intimation in micro-scale refers to the single elements



of the building in the vernacular architecture of Bushehr which has been manifested either in the internal aspect (internal space) or in the external aspect (space); these elements in the vernacular architecture of Bushehr include «Shanashir», «Tarmeh», «roof and pre-roof», «sashes and openings», «Parasol», «shelter balcony» and «windows». Each of these elements, in addition to their main function, has been applied in design, components, and connections so that they help for making intimation of internal spaces. Intimation in the middle scale refers to the plan typology and combining of the mass and the space; this study shows that, based on the combination of mass and space (the building and the yard) in the vernacular architecture of Bushehr, and regarding to the position of the building to the historic walls of the city, and also regarding to the introvert and extrovert aspects, two main kinds of floor plan arrangements can be identified: the first kind is the buildings enclosing courtyard: introvert-extrovert (within the historical walls of the city); the second one is building without courtyard including row building(s) inside the yard: extrovert (outside the historical walls of the city). In the macro-scale, forming intimation in the vernacular architecture of Bushehr was affected by the location of the building which has considered the opportunities, threats, strength and weakness points of the building regarding creating intimation; this factor has been considered in terms of adjacency. In another words, based on the neighborhood, it has been determined that at the first stage which plan arrangements including extrovert-introvert and extrovert types, and also which plan types including courtyard, or row buildings, or combination of them, should be applied, and in the second stage, the manner of combining the mass and the space has been determined.

Furthermore, the methods of applying the strategies of intimation in the vernacular architecture of Bushehr have been provided in three scales of micro, middle and macro. It seems that updating the historical patterns, which has been considered and proposed in text and image through this study, can be a proper and referable model for planners and architects of schools, especially of city of Bushehr. Therefore, it is suggested that planners of education spaces on the one hand, and architects on the other hand, through studying considered patterns in this study, to create multi-functions and flexible spaces in accordance with climate desirability to provide refreshing and productive spaces for the education of the next generation of the country in accordance with the Islamic-Iranian patterns, in addition to rehabilitate and to continue historical patterns. Achievements obtained through this study can be a good ground for the next researches with the purpose of extracting intimation patterns of schools in other areas, especially with similar climate to Bushehr. It is hoped that a comprehensive guide for creating intimate schools will be provided.

Keywords: Intimation, Girls' School, Vernacular Architecture, Bushehr, Iran



پژوهش‌های معمار اسلامی ۱۱

شماره شایا: X-980 - 2382

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال چهارم - شماره دوم - تابستان ۱۳۹۵

ارزیابی و نقد رویکردهای تحقیق در معماری و شهرسازی از منظر اسلامی
محمدمنان رئیسی

گونه‌شناسی مفهومی در پرستشگاه‌های یهودیان، مسیحیان و مسلمانان در دوره‌ی صفوی‌ی اصفهان (بر اساس ویژگی‌های قدسی تنزیه، تشبیه، جمال و جلال)
مهدی حمزه‌نژاد / ساناز رهروی پوده

محرم‌سازی مدارس دخترانه با تأکید بر معماری بومی بندر بوشهر
پرستو عشرتی / محمدکاظم نمازی / درنا عشرتی / سمیه فدائی‌نژاد

باز تعریف الگوهای طراحی مسکن مطلوب ایرانی - اسلامی معاصر با ارزیابی کیفی خانه‌های سنتی
مازیار آصفی / الناز ایمانی

خانه‌های تاریخی با نقشی فراتر از مسکن در بافت تاریخی اصفهان
بهنام پدram / آزاده حریری

گنبد دوبوخته از منظر عملکرد حرارتی در اقلیم کویری کاشان
وحدانه فولادی / منصوره طاهباز / حمید ماجدی

دگرگونی جایگاه مسجد جامع در پیکره‌بندی فضایی شهر اسلامی مورد مطالعه: مسجد جامع شهر سبزوار
هادی سلطانی‌فرد / زهره سادات سید مرادی

حیات آثار تاریخی معماری ایرانی (مقایسه‌ی تطبیقی کهولت اثر تاریخی با سالخوردگی در دیدگاه اسلام)
سجاد مؤذن / هادی ندیمی / رضا ابویی

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: مهندس عبدالحمید نقره کار

مدیر داخلی: دکتر محمد منان رئیسی

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: امید خزائیان

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران

دکتر محسن فیضی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حمید ماجدی: دانشیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معاریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد نقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران: دانشیار وزارت علوم تحقیقات، فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

دکتر بهمن ادیب زاده: دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر محمدرضا بمانیان: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر حسن ذوالفقارزاده: دانشیار دانشگاه امام خمینی قزوین

دکتر محمد منان رئیسی: استادیار دانشگاه قم

دکتر علی محمد رنجبر کرمانی: استادیار دانشگاه قم

دکتر رضا سامه: استادیار دانشگاه امام خمینی قزوین

دکتر حسن سجاد زاده: استادیار دانشگاه بوعلی همدان

دکتر هانیه صناعیان: استادیار دانشگاه علم و صنعت

دکتر منصوره طاهباز: دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر پرستو عشرتی: استادیار دانشگاه تهران

دکتر علی عمرانی پور: استادیار دانشگاه کاشان

دکتر محمدباقر کبیر صابر: استادیار دانشگاه تهران

دکتر راضیه لیب زاده: مدرس دانشگاه علم و صنعت

دکتر مسعود ناری قمی: استادیار دانشگاه کاشان

دکتر شهریار ناسخیان: استادیار دانشگاه هنر اصفهان

دکتر سلمان نقره کار: استادیار دانشگاه کاشان

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات

وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶ / ۱۸ / ۳ مورخ

۹۳ / ۷ / ۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / **تلفن مستقیم:** ۰۲۱ - ۷۷۴۹۱۲۴۳

نشانی رایانامه: jria@iust.ac.ir / **نشانی وب:** <http://iust.ac.ir/jria>